

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ

Анотація. У статті обґрунтовано зміст та складники організаційно-економічного механізму формування і використання наявного туристично-рекреаційного потенціалу регіонів країни. Визначено принципи досягнення ефективності, конкурентоспроможності, сталого розвитку у процесі туристично-рекреаційного ресурсокористування та діяльності.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, ефективність, чинники, структура, туристично-рекреаційний потенціал, регіон, принципи, конкурентоспроможність, сталий розвиток.

Summary. In the article the contents and components of organizational-economic mechanism of formation and use of existing tourist and recreational potential of the country. The principles of efficiency, competitiveness and sustainable development in the tourism and recreation resources and activities.

Key words: organizational-economic mechanism, performance factors, structure, tourism and recreation, region, principles, competitiveness and sustainable development.

Постановка проблеми. Аналіз розміщення, формування, розвитку і використання наявного туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України свідчить про існування міжрегіональних диспропорцій у його структурі. Вони зумовлені як природними, об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Мова йде про недоліки в управлінні розвитком туристично-рекреаційного потенціалу та діяльності на його основі, суперечності та протиріччя між видами діяльності на певних територіях (сільське господарство і рекреація, гірничодобувна промисловість і рекреація, енергетика та рекреація тощо).

Слід відзначити також слабкий рівень впровадження інновацій у практику туристично-рекреаційного ресурсокористування, недостатнє бюджетне та інвестиційне забезпечення, проблеми у спеціалізації та розміщенні туристично-рекреаційних об'єктів. Тому виникає потреба обґрунтування нових форм і методів організації туристично-рекреаційного потенціалу, механізму їх впровадження, джерел інвестиційного забезпечення регіону та залучення інвестиційних ресурсів у інноваційний розвиток галузі.

Аналіз дослідження та публікації з проблеми. Теоретичні засади змісту та сутності організаційно-економічного механізму господарювання, принципи його функціонування обґрунтовані у працях відомих вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема, вони визначені у працях І. Лукінова, В. Гейця, П. Саблука. Механізми ресурсокористування розглянуті у роботах М. Ігнатенка, І. Коротуна, В. Руденка, М. Хвесика. Питанням інвестиційного та інноваційного супроводу соціально-економічної діяльності і ресурсокористування присвячені роботи О. Гудзь, І. Іртишевої. Разом з тим проблеми формування та розвитку організаційно-економічного механізму використання туристично-рекреаційного потенціалу потребують подальшого вивчення.

Метою статті є обґрунтування структури та принципів функціонування організаційно-економічного механізму господарювання у процесі використання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів країни з метою забезпечення їх сталого розвитку, модернізації діяльності на інноваційних засадах. Досягнення поставленої мети ґрунтується на використанні методів системно-структурного аналізу та синтезу, абстракції для визначення змісту і сутності організаційно-економічного механізму розвитку туристично-рекреаційного потенціалу, а також економічного районування при обґрунтуванні розміщення потенціалу та принципів його використання.

Виклад основного матеріалу. Формування сталого розвитку і конкурентоспроможності економіки регіонів залежить від нових підходів до гармонізації соціальної, економічної та екологічної діяльності, посилення впливу на ці процеси інститутів громадянського суспільства, підприємницької ініціативи. Особливого значення в цьому контексті набуває туристично-рекреаційна сфера як така, що інтегрує в собі просторовий потенціал природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних ресурсів. Від ефективного використання туристично-рекреаційних ресурсів залежить інноваційно-інвестиційний розвиток інших видів діяльності та виробництва, інфраструктурне облаштування території, поліпшення умов проживання, оздоровлення і відпочинку населення, збереження і збагачення біологічного різноманіття та культурної спадщини [1].

Необхідно відзначити, що в економічній літературі вживаються категорії «господарський механізм», «організаційно-економічний механізм», «фінансово-економічний механізм». Вони відрізняються між собою за структурою, складниками та напрямками і рівнем впливу на об'єкти ресурсокористування, виробничої та соціально-економічної

діяльності. Організаційно-економічний механізм є сукупністю організаційних засобів (форми організації, адміністративно-управлінські методи, державний протекціонізм на ринку тощо) та економічних важелів (оподаткування, ціноутворення, митна політика тощо), використання яких забезпечує види ресурсокористування та здійснення господарської діяльності.

У такому розумінні він є складником більш широкій категорії «господарський механізм» та включає категорію «фінансово-економічний механізм». Отже, структурними елементами цього механізму виступають методи, форми, інструменти, важелі державного регулювання та ринкового саморегулювання. Необхідно відзначити, що організаційно-економічний механізм слід розглядати в сукупності всіх його складових, з урахуванням кінцевого результату господарювання та циклічного характеру всіх соціально-економічних процесів [2].

Досвід показує, що за наявності дієвого інституційного середовища в масштабах держави саме на регіональному рівні можна одержати синергійний ефект та високі конкурентні позиції у наданні масштабних і якісних туристично-рекреаційних послуг. Виходячи з цього, організаційно-економічний механізм повинен базуватися на утворенні регіональних інституцій, які б дозволили сконцентрувати та узгодити зусилля всіх суб'єктів туристично-рекреаційної діяльності задля досягнення оптимального рівня використання туристично-рекреаційного потенціалу на рівні регіону.

Мова йде про соціальні, економічні, екологічні, інформаційні складники потенціалу та відповідні їм інститути. Отже, в організаційному блоці механізму туристично-рекреаційного ресурсокористування слід виокремити органи державної влади, регіональні управлінські структури та місцеве самоврядування, державні та приватні підприємства й організації, які здійснюють туристично-рекреаційну діяльність [3]. До них слід додати суспільні організації (спілки, об'єднання, асоціації), які сприяють туристично-рекреаційному ресурсокористуванню, ВНЗ, що здійснюють підготовку кадрів для галузі.

Важливе значення має наявність законів, нормативно-законодавчих актів, які регламентують використання та забезпечують розширене відтворення туристично-рекреаційних ресурсів, створення туристично-рекреаційного продукту та надання відповідних послуг на їх основі. Формування і функціонування організаційно-економічного механізму розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону повинно базуватися на принципах, що визначають ефективність реалізації туристично-рекреаційних можливостей на конкретній території, забезпечують конкурентоспроможність її економіки, сталий розвиток на перспективу (рис. 1).

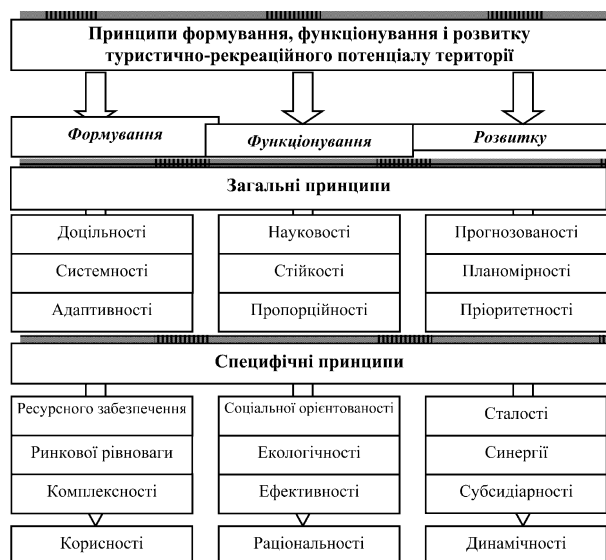

Рис. 1. Принципи формування та використання туристично-рекреаційного потенціалу території

Принцип доцільності передбачає здійснення будь-якої діяльності за наявності економічних, соціальних і екологічних вигод та ефектів. Принцип системності передбачає вивчення туристично-рекреаційного потенціалу як системи, що складається з певних структурних елементів, які взаємопов'язані та узгоджені між собою, а їх розвиток орієнтований на підвищення рівня всієї системи. Принцип адаптивності означає виконання системи заходів, спрямованих на швидке реагування туристично-рекреаційної пропозиції на зміни в навколишньому середовищі з метою досягнення відповідності рекреаційному попиту. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону та його складових повинна базуватися на врахуванні їх можливих змін під дією різних чинників.

Принцип науковості забезпечує функціонування туристично-рекреаційного потенціалу на науковій основі. Він передбачає використання науково обґрунтованих методів оцінки, аналізу сучасного стану та прогнозування розвитку туристично-рекреаційного потенціалу, впровадження інноваційних технологій для підвищення ефективності і раціональності його використання. Принцип стійкості розуміється як використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону, що повинно забезпечувати збереження його складових в стані можливого відтворення і розвитку, забезпечується використанням обґрунтованих припустимих норм навантажень на туристично-рекреаційні об'єкти.

Принцип збалансованості полягає у постійній підтримці необхідної пропорційності між розвитком складових потенціалу, що забезпечує максимальну ефективність від використання потенціалу для всіх суб'єктів туристично-рекреаційної діяльності та найвищу його вартість. Принцип перспективності має на увазі розширене відтворення туристично-рекреаційного потенціалу і

сприятливі можливості його реалізації і розвитку в майбутньому з метою досягнення стратегічних цілей туристично-рекреаційної діяльності [4]. Принцип плановірності здійснюється через проведення виваженої, заснованої на ґрунтовному плануванні, прогнозуванні політики щодо організації, функціонування і розвитку туристично-рекреаційної діяльності в регіоні, яка враховує інтереси суспільства, держави та бізнесових структур, всього населення.

Принцип пріоритетності зводиться до вирішення найбільш нагальних проблем розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів відповідно до стратегічних і програмних документів, прийнятих на державному і регіональному рівні, а також вимог сьогодення щодо розвитку туристично-рекреаційної діяльності. Принцип ресурсного забезпечення розкриває сутнісні характеристики та структуру туристично-рекреаційного потенціалу. Окрім того, процес управління розвитком туристично-рекреаційного потенціалу має бути забезпечений необхідними трудовими, фінансовими, інформаційними та іншими ресурсами. Це спонукає їх кількісну оцінку та моделювання.

Принцип ринкової рівноваги означає, що на вартість рекреаційного потенціалу регіону великий вплив справляє співвідношення між попитом і пропозицією на ринку туристично-рекреаційних послуг. Коли вони збалансовані, рекреаційний потенціал регіону використовується найповніше і найефективніше. Незбалансованість ринку призводить до недоотримання ефекту від використання потенціалу або до його зменшення шляхом виснаження туристично-рекреаційних ресурсів. Принцип комплексності при формуванні сукупного туристично-рекреаційного потенціалу досягається завдяки розширенню меж щодо його структуризації і врахуванню нетипових ресурсів, залучення яких в туристично-рекреаційний процес розкриває можливості більш повної та об'єктивної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу в регіональному розрізі. Принцип корисності означає, що певний туристично-рекреаційний продукт має корисність для окремого рекреанта тільки тоді, коли він може задовольнити конкретні туристично-рекреаційні потреби в конкретний проміжок часу.

Принцип соціальної орієнтованості передбачає, що в центрі функціонування туристично-рекреаційного потенціалу має бути людина з її потребами та інтересами. Реалізація туристично-рекреаційного потенціалу покликана сприяти відновленню фізичних, духовних, психологічних, емоційних та інших сил людини. У той же час рівень розвитку туристично-рекреаційної галузі регіону визначається матеріальним добробутом населення, соціальною захищеністю, рівнем освіти

та іншими характеристиками суспільного розвитку. Принцип екологічності свідчить, що об'єкти природи, які визначають можливості функціонування туристично-рекреаційного потенціалу, є, як правило, вичерпними. Тому процес використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону повинен сприяти збереженню, відновленню і збагаченню природно-ресурсного потенціалу в цілому, який спрямовується на відновлення сил людини.

Принцип ефективності виражається у співвідношенні результату ресурсокористування і витрат, здійснених для його досягнення. Зважаючи на багатоаспектність туристично-рекреаційної галузі для досягнення сукупного регіонального ефекту, економічна ефективність функціонування туристично-рекреаційного потенціалу визначається через фінансові результати рекреаторів, зростання продуктивності праці, податкові та інші платежі до бюджету і небюджетних фондів в межах регіону і держави в цілому. Про досягнення соціальної ефективності від використання туристично-рекреаційного потенціалу свідчать: зменшення кількості і тривалості лікарняних листів, тривалість життя, підвищення працездатності, духовне збагачення. Екологічна ефективність проявляється у запобіганні руйнації екосистем і забезпеченні екологічної безпеки довкілля, зменшенні господарського навантаження на нього, поширенні м'яких видів ресурсокористування.

Принцип раціональності ґрунтується на виборі найкращого варіанту задіяння природних та інших туристично-рекреаційних ресурсів у господарській діяльності з позицій забезпечення макро-регіональної конкурентоспроможності та екологічної безпеки регіонів. Принцип сталості означає, що розвиток туристично-рекреаційної діяльності повинен підпорядковуватися досягненню основних вимог сталого розвитку регіонів. Принцип синергії розуміється як взаємодія окремих складових туристично-рекреаційного потенціалу і сприяє досягненню більшої ефективності туристично-рекреаційної сфери порівняно з внеском кожного окремого компонента у виді їх простої суми. Поєднання всіх складових туристично-рекреаційного потенціалу дає можливість створити економічно обґрунтований (оптимальний) розмір туристично-рекреаційного потенціалу та отримати від його використання максимальний ефект відповідно до ринкової кон'юнктури в зазначеному регіоні.

Принцип субсидіарності розвитку рекреаційного потенціалу наділяє місцеві органи влади досить широким колом повноважень порівняно з вищими ланками управління, оскільки вирішення основних завдань розвитку туристично-рекреаційного потенціалу повинно концентруватися на регіональному рівні, а не тільки за схемою «зверху вниз». Принцип динамічності дозволяє враховувати, що кожний структурний елемент туристично-рекреаційного

потенціалу не є сталою величиною, а розвивається в динаміці під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів і тим самим впливає на його сукупний розмір у часовому та просторовому вимірах.

В основі організаційно-економічного механізму закладені дієві методи впливу на туристично-рекреаційну діяльність, які поділяються на фінансово-економічні, соціально-екологічні та інституційно-адміністративні. Інструментарій, на якому базується запропонований організаційно-економічний механізм розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіональної системи туристично-рекреаційної діяльності, повинен включати стабілізаційні чинники, що забезпечують єдиний підхід до її здійснення на всій території України. Зокрема, це стосується правил безпеки перевезень туристів, стандартів туристичного продукту та екологічної безпеки при наданні туристично-рекреаційних послуг, основ рекреаційного права. Регульовальні чинники окреслюють перспективи здійснення фінансування пріоритетних напрямів розвитку туристично-рекреаційної сфери, в яких зацікавлена держава в цілому, правила ліцензування та сертифікації, нормативи розробки та реалізації програмних і прогнозних документів щодо визначення перспективних напрямів розвитку туристично-рекреаційної діяльності та ресурсокористування в ній.

Запропоновані і розглянуті інструменти організаційно-економічного механізму можуть бути реалізовані через фінансово-економічні важелі, сутність яких полягає у досягненні певних орієнтирів при здійсненні туристично-рекреаційної діяльності. Наприклад, для суб'єкта господарювання з рекреації такими критеріями можуть стати рівень прибутку, рентабельність, ресурсовіддача та ресурсомісткість, відсоткові ставки з кредитування, обсяг інвестицій. Для споживача туристично-рекреаційних послуг важливе значення має ємкість та сегментація їх ринку, ціна, рівень та якість, доступність туристично-рекреаційних послуг та продуктів.

З метою підвищення конкурентоспроможності регіональних господарських систем у сфері туризму та рекреації доцільним є здійснення моніторингу формування і розвитку туристично-рекреаційного потенціалу території. Його забезпечення здійснюватиметься на партнерських засадах між органами місцевого самоврядування, представниками туристично-рекреаційного бізнесу, науковими і освітніми закладами, громадськими інститутами на основі єдиних програм, співставних показників та критеріїв. Координа-

тором такої діяльності може виступити або центр загального моніторингу ресурсокористування, або центр координації та регулювання туристично-рекреаційної діяльності, або інноваційно-інвестиційний центр при обласних та районних державних адміністраціях.

Серед основних функцій інноваційно-інвестиційного центру можуть бути: розробка проектів, методичний супровід, моніторинг соціально-економічного розвитку і збір, обробка та аналіз даних, отриманих оціночних параметрів реалізації управлінських стратегій, порівняння їх з плановими показниками, моніторинг процесу реалізації державних, регіональних, міжрегіональних програм в рамках туристично-рекреаційного ресурсокористування, моніторинг громадської думки, середньостроковий і довгостроковий прогноз параметрів реалізації туристично-рекреаційної діяльності, розробка пропозицій з усунення негативних явищ і відхилень від намічених цілей, обґрунтування інноваційно-інвестиційних проектів, пошук альтернативних джерел інвестування туристично-рекреаційного ресурсокористування та діяльності.

Висновки. Організаційно-економічний механізм використання та відтворення туристично-рекреаційного потенціалу регіону ґрунтується на сукупності загальнонаукових та специфічних принципів, він здійснюється організаційними та економічними методами, передбачає врахування розміщення туристично-рекреаційних ресурсів на певних територіях та сталий розвиток регіонів. Його функціонування направлене на підвищення конкурентоспроможності туристично-рекреаційної діяльності, регіональної та національної економіки в цілому.

Література

1. Бутко М. П. Методичні аспекти оцінки рекреаційного потенціалу регіону / М. П. Бутко, Ю. В. Шабардіна // Агросвіт. — 2011. — № 1. — С. 10–17.
2. Про заходи щодо розвитку туризму і курортів в Україні [Текст] : Указ Президента України від 21.02.2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/mai.cgi?№reg=136%2F2007>.
3. Коротун І. М. Рекреаційні ресурси / І. М. Коротун, Л. К. Коротун, С. І. Коротун // Природні ресурси України. — Рівне, 2000. — С. 140–142.
4. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / [уклад. Б. Д. Гаврилишин, С. В. Мочерний та ін.]. — К. : Академія, 2001. — Т. 1. — 864 с.